

wiedzieć, że cnoty nas zmieniają, kształtują od wewnątrz. Najpełniejszy rozwój osoby polega na staniu się uosobieniem miłości i dobroci Boga, co jest możliwe do zrealizowania dzięki cnotom, które są zakorzenione w miłości (*caritas*), matce i królowej wszystkich cnót. Zatem, jeśli miłość staje się zasadą postępowania, to oświeca każdy nasz czyn, nasze życie oraz każdą cnotę, kształtując tym samym osobę. W tej bardzo ważnej i cennej pracy potrzeba czujności, ponieważ cnoty można utracić z powodu wojny, która toczy się w nas i choć przybiera różne formy, to jednak nieustannie trwa. Z tego powodu nie można zatrzymać się w rozwoju i pielęgnowaniu cnót, gdyż myśląc, że już osiągnęliśmy szczyt naszych możliwości, wciąż musimy walczyć z wadami, które tworzą naturę przeciwną do tej prowadzącej ku pełni i ku Bogu. Tak więc nie można powiedzieć, że nabywamy cnoty raz na zawsze i że cnoty są tylko aktem powtórzonym kilkakrotnie.

Doktor Anielski do najważniejszych cnót zalicza cnoty kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie i męstwo, które są u podłoża każdej innej cnoty. Roztropność pomaga zrozumieć, jak czynić dobro tu i teraz; sprawiedliwość – jak czynić dobro w odpowiedni sposób; umiarkowanie i męstwo pomagają pokonać przeszkody w dokonaniu czynu (umiarkowanie poprzez wstydlivość i piękno, a męstwo poprzez wytrwałość). Stąd też rodzi się myśl, że sami kształtujemy nasze życie i moralnie jesteśmy rodzicami siebie samych.

Wszystkie nasze wysiłki jednak są niewystarczające, by zjednoczyć się z Dobrem największym, czyli z Bogiem. Jedność z Nim pozostaje zawsze darem. Nasza miłość pozostaje tylko odbłaskiem Jego miłości, dlatego potrzebujemy darów Ducha Świętego. Zbawienie, które jest celem życia moralnego,

jest darem Boga, natomiast rolą życia cnotliwego jest uczynienie nas zdolnymi do objęcia Największego Dobra lub – ściślej mówiąc – pozwolenie, by Ono nas objęło. I to właśnie Duch Święty kieruje, udoskonala i uzdalnia nas do zjednoczenia z Bogiem i do życia w Nim, aż do naszego pełnego odrodzenia się w miłości.

Konkludując, teologię moralną św. Tomasza, przedstawioną przez Paula J. Waddella, można ukazać jako mapę człowieka, pielgrzymującego ku szczęściu, to znaczy ku zjednoczeniu z Bogiem. Co więcej, zaprezentowana pozycja, traktująca o poważnych kwestiach moralnych, jest równocześnie lekturą, która staje się przygodą w odkrywaniu moralnego organizmu człowieka. Cenne w danej pozycji jest odkrycie na nowo roli cnót w teologii moralnej, które są pojmowane jako kroki ku zjednoczeniu z Bogiem. Takie spojrzenie na życie moralne pomaga współczesnemu człowiekowi, do którego już często nie przemawia kazuistyczne podejście do zakazów i nakazów, odkryć pozytywny wymiar moralności ewangelicznej, która ma na celu realizację człowieka, jego pełny rozwój oraz życie w Bogu.

ANDRZEJ TRON

Uniwersytet Laterański w Rzymie
Instytut Studiów nad Małżeństwem i Rodziną

Congregazione per i Vescovi, *Duc in altum. Pellegrinaggio alla Tomba di San Pietro. Incontro di riflessione. Roma. 10-19 settembre 2013*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2013, ss. 394.

Apostolska posługa biskupa zarówno w Kościele powszechnym, jak i w Kościołach partykularnych jest szczególnym znamieniem jego trwania i obecności jako

wspólnoty pielgrzymującego Ludu Bożego Nowego Przymierza, w znaku nieprzerwanej apostołskiej sukcesji. Dlatego papież, następca Piotra i biskup Rzymu ciągle posyła nowych pasterzy do poszczególnych Kościołów lokalnych, obdarzając ich pełnią kapłaństwa sakramentalnego i zarazem ową więzią apostołską. Oni zaś, rozproszeni po całym świecie i docierający na krańce ziemi – mocą jego mandatu – podejmują – w niezwykłej jedności apostołskiej – liczne dzieła zadane Kościołowi przez samego Jezusa Chrystusa.

Oczywiście, każdego roku Kościół ubogaczony jest nowymi biskupami w wielu Kościołach partykularnych, i to różnych obrządków czy tradycji. Poprzez włączenie ich do kolegium jako prezbiterów powierza się im także wiele nowych zadań i odpowiedzialności. Jest już dość długa praktyka, że organizowane jest dla nich – przez Kongregację ds. Biskupów – specjalne spotkanie przy grobie św. Piotra z jego następcą oraz dni refleksji i wykładów.

Prezentowana książka zawiera wszystkie wystąpienia oraz homilie ze spotkania nowo mianowanych biskupów, które miało miejsce w Rzymie w dniach 10-19 września 2013 roku. W zbiorze tym zaprezentowane są refleksje i studia, przemyślenia i praktyczne uwagi związane z podstawowymi zadaniami, problemami czy zobowiązaniami, do jakich powołany jest każdy nowy biskup, tak w Kościele lokalnym, jak i powszechnym oraz w zróżnicowanych realiach współczesnego świata, a więc w owym *hic et nunc*. W omawianym spotkaniu wzięło udział 102 biskupów obrządku łacińskiego z 35 krajów oraz wśród nich 25 z rytów wschodnich.

Książkę otwiera krótki wstęp, a przede wszystkim słowo Ojca Świętego Franciszka wygłoszone podczas ostatniego dnia spotkania, tj. 19 września 2013 roku, oraz pozdrowienie powitalne skierowane przez

kard. Marca Ouelleta, prefekta Kongregacji ds. Biskupów. Następnie całość materiałów usystematyzowana jest w układzie chronologicznym. Trudno omawiać poszczególne artykuły, zarysujemy tylko ogólną zawartość tomu. Wydaje się, że dopiero szczegółowa lektura pozwoli na pełne wniknięcie w przedkładaną propozycję.

Pierwszy dzień, tj. 11 września, otwiera homilia kard. Tarcisia Bertonego, sekretarza stanu. Z kolei zamieszczono wykład abp. Gerharda L. Mullera z Watykanu, który zaprezentował temat: *Biskup ministrem słowa we wspólnocie wiernych*. Natomiast bp Alceste Catella z Monferrato ukazał biskupa jako uświęcającego swój lud. Tego samego dnia funkcję rządzenia biskupa ukazał abp Murilo S.R. Krieger SCJ z Sao Salvador da Bahia.

Kolejny dzień, tj. 12 września, rozpoczął wykład ks. prał. Roberta W. Olivera z Watykanu na temat *Biskup i kapłani w trudnych sytuacjach*. Z kolei opublikowano homilię kard. Leonarda Sandriego z Watykanu wygłoszoną podczas koncelebrowanej Eucharystii. Następnie kard. Andre Vigot-Trois z Paryża omówił temat *Parafia, brak kapłanów i udział laikatu w życiu i misji Kościoła*. *Biskup, promocja powołań i troska o seminaria* to zagadnienie, które podjął bp. Herve Giraud z Soisson.

W piątek, dnia 13 września, homilię wygłosił najpierw abp Lorenzo Baldisseri z Watykanu. Natomiast bp Renato Corti z Novata przedstawił biskupa jako mistrza modlitwy, ojca, brata i przyjaciela swoich kapłanów. *Biskup i kwestie administracyjne jego diecezji* to temat podjęty przez kard. Domenica Calcagna z Watykanu. Przedstawiciel Kościoła maronitów bp Hanna Alwan ML ukazał tożsamość i misję Kościołów wschodnich.

Materiały z soboty, dnia 14 września zawierają tylko homilię bp. Filippa Iannone

O. Carm. z Rzymu oraz wystąpienie kard. Camilla Ruiniego z Rzymu, który ukazał relacje między biskupem a kulturą.

Natomiast materiały z niedzieli, tj. 15 września, zawierają tylko homilię kard. Marca Ouelleta z Watykanu.

Z kolei homilia kard. Velasio De Paolis CS z Watykanu otwiera materiały będące owocem poniedziałkowego spotkania, tj. z dnia 16 września. *Synod Biskupów i komunია episkopalna* to tematyka podjęta przez abp. Nikola Eterovicia z Watykanu. *Biskup i ekumenizm* tak zatytułował swój wykład kard. Kurt Koch z Watykanu. Z kolei ks. prał. Krzysztof Nykiel z Watykanu ukazał Penitencjarię Apostolską jako trybunał miłosierdzia w służbie Kościoła. Dotyka to zatem *foro interno* i kompetencji tej dykasterii.

Kolejny dzień spotkania, tj. środa 17 września otwiera homilia kard. Angela Amata SDB z Watykanu. Natomiast temat *Biskup i środki społecznego przekazu. Zadania i oczekiwania dla Kościoła w erze digitalizacji* omówił ks. Federico Lombardi SJ z Watykanu. Zagadnienie *Biskup i wspólnoty zakonników i zakonnice oraz ich bogactwo w służbie diecezji* przybliżył abp Jose Rodriguez Carballo OFM z Watykanu. Natomiast o. Gianfranco Ghirlanda SJ z Rzymu ukazał związek między znajomością prawa kanonicznego i rządami duszpasterskimi.

Czwartek dnia 18 września otwiera homilia wygłoszona przez abp. Carlosa Aguiara Retesa z Tlalnepantla.

Interesujący materiał roboczy wypracowały grupy kontynentalne, które obradowały 18 września. Ostatecznie obejmowały one Europę, Amerykę Północną i Filipiny, Amerykę Łacińską oraz biskupów rytów wschodnich. Niestety, za wyjątkiem programu grupy europejskiej w języku włoskim i angielskim brak jakichkolwiek materiałów, co zresztą zostało także wska-

zane we wstępie. Szkoda, gdyż teksty te byłyby jeszcze bardziej autentycznym przejawem żywotności omawianego spotkania.

W ostatnim dniu, tj. 19 września podczas koncelebrowanej Mszy św. homilię wygłosił kard. Luis Antonio Tagle z Filipin. Natomiast temat *Dialog międzyreligijny* ukazał kard. Jean-Louis Tauran z Watykanu.

Liczne przywołane relacje, referaty i studia przygotowali najwyżsi przedstawiciele poszczególnych dykasterii watykańskich, czasem biskupi diecezjalni oraz inni duchowni o bogatym doświadczeniu pastoralnym i kanonicznym. Wszystko to podane zostało bardzo twórczo jako podstawowa i bardzo wstępna pomoc dla nowych biskupów w odpowiedzialnym podjęciu ministerium apostolskiego.

Publikacja watykańskiej Kongregacji zawiera niezwykle interesujący materiał dla rozeznania współczesnej posługi biskupa widzianej z pozycji Stolicy Apostolskiej i Watykanu. Dotyka on bowiem niemal wszystkich dziedzin ewangelizacyjnego zaangażowania, które swym bogactwem odpowiada realiom eklezjalnym oraz wielorakim sferom spraw społecznych i osobowych, typowych dla *hic et nunc* Kościoła. Odnosi się więc do wszystkich dziedzin, które należą do biskupiego zobowiązania pasterskiego, gdyż winien on stawać się zawsze roztroprnym pasterzem.

Przedstawione teksty są bardzo komunikatywnym materiałem, a jednocześnie są najnowszą wykładnią podstawowych dokumentów Magisterium Kościoła powszechnego oraz przede wszystkim praktyki poszczególnych dykasterii. Jest ona szczególnie ważna i twórcza. Należy przy tym podkreślić, że opracowali je najwybitniejsi przedstawiciele dykasterii watykańskich. Zatem książka ta daje szansę szczególnego spotkania z tym, co może jeszcze nie zostało nawet włączone do kościelnej praktyki. To szansa szczególnego doświad-

czenia żywotności Kościoła w nauczaniu teologicznym, kanonicznym oraz duszpasterskim i ewangelizacyjnym, zwłaszcza w duchu nowej ewangelizacji.

Szkoda, że tylko niektóre teksty zostały zaopatrzone w stosowne przypisy. W innych można spotkać różne odwołania bibliograficzne bezpośrednio w samym tekście. Czasem występują cytaty dokumentów kościelnych, ale bez pełnego adresu bibliograficznego. Omawiane artykuły świadczą jednak o wielkiej kompetencji i odpowiedzialności autorów. Można powiedzieć, że za ich pośrednictwem przenosi się twórczo duch apostołowski i ewangelizacyjny na nowych biskupów, którzy wchodzą w swoje zadania.

Wartość tomu w wydatny sposób podnoszą te teksty, w których rozważania zostały osadzone w kontekście biblijnym. Dość cenne są też odwołania do kodeksów prawnych Kościołów zachodniego i wschodnich. Z drugiej strony rzadko pojawiają się odwołania do nauczania ostatnich papieży, tj. Benedykta XVI i Franciszka. W całości zbioru przydatny byłby stosowny wykaz skrótów. W większości tekstów uderza brak systematycznej pracy redakcyjnej w ramach całego zbioru.

Szczególnością precyzją w zakresie prezentowania podejmowanych zagadnień wyróżnia się tekst ks. prał. Roberta W. Olivera, promotora sprawiedliwości w Kongregacji Nauki Wiary. Dotyka on relacji biskupa z kapłanami, którzy mają różne problemy, szczególnie trudne, wręcz karne. Jest tutaj podany bardzo syntetyczny obraz tak samych problemów, jak i postaw kanonicznych oraz pasterskich, jakie winien zająć biskup diecezjalny. Są to szczególnie dramatyczne sytuacje, godne wyjątkowego potępienia, które niszczą dzieła ewangelizacyjne.

Stosunkowo łatwo można zauważyć, że w omawianym tomie zabrakło wystąpień

poświęconych np.: misji, edukacji szkolnej i uniwersyteckiej, chorym i służbie zdrowia, nowej ewangelizacji, „Cor Unum”, „Iustitia et Pax”, migrantom, które mogłyby omówić przedstawiciele niektórych dykasterii watykańskich. Jednak zapewne ograniczony czas spotkania i refleksji wymagał selekcji zaproponowanych przedłożeń. Studiując poprzednie edycje z tej serii, zauważa się zróżnicowany dobór prelegentów, a zatem i reprezentantów poszczególnych dykasterii watykańskich.

W prezentowanych tekstach twórczo wybrzmiewa uniwersalność Kościoła, w którą wpisane są także bogactwa Kościołów partykularnych i lokalnych, a w tym również obrządków wschodnich. Ważnym elementem tej specyfiki obok płaszczyzny teologicznej jest także płaszczyzna kanoniczna i duszpasterska. Wielu autorów bowiem w elemencie prawnokanonicznym dostrzega ważny znak eklezjalności wspólnoty Nowego Ludu Bożego. Czy jednak on wystarcza, czy powinien mieć tak duże znaczenie? Chyba ważniejszy jest cały nurt ewangelizacyjny, a więc paschalny.

Tytuł książki *Duc in altum* wskazuje na to wyzwanie, które stawia Chrystus każdemu nowemu biskupowi, a które skierował najpierw do Piotra, głowy Kolegium Apostołów. „Wy płyn na głębiej” (Łk 5,4). W dziele tym można zapoznać się z wieloma spodziewanymi głębinami, które przyjdzie napotkać następcom apostołów. W aktach są już zawarte pewne ogólne wskazania teologiczne, prawne i duszpasterskie. Nie brak także wskazań czysto ludzkich, które winny być podstawą wszelkich innych. Bogactwo życia przyniesie ich zapewne o wiele więcej.

ANDRZEJ F. DZIUBA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

w Warszawie

Wydział Teologiczny